

САМООСВІТНЯ АКТИВНІСТЬ ПЕДАГОГА ЯК ФІЛОСОФСЬКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН У СИСТЕМІ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ

Жукова А. Р., Скальська С. М.

ВСТУП

У контексті сучасних освітніх трендів значно зросли та ускладнилися вимоги до педагогів. Якісне виконання покладених на них обов'язків зумовлює необхідність активізації широкого спектру наявних загальнокультурних, професійних і спеціальних здібностей, глибокого усвідомлення та демонстрації готовності діяти відповідно до сучасної парадигми освіти, що ґрунтується на компетентнісному підході. Сучасний педагог має бути не тільки носієм знань, але й фасилітатором освітнього процесу, тьютором, наставником та мотиватором, який здатен створити сприятливе, мотиваційне середовище для кожної дитини, швидко реагувати на нові соціальні виклики, адаптуватися до змін. Крім того, він повинен володіти цифровими навичками, активно застосовувати у роботі інтерактивні технології, інструменти онлайн-освіти, цифрові платформи для організації освітнього процесу тощо. Також педагог повинен постійно оновлювати свої знання, шукати нові педагогічні рішення, безперервно продукувати й впроваджувати на практиці інноваційні ідеї.

У зв'язку з цим, однією з провідних вимог до сучасного педагога є здатність до самовдосконалення та організації власної самоосвітньої діяльності. Здатність до самоосвіти вважають навіть важливішою за своїми результатами та впливом на людину, аніж саму освіту, а тому самоосвітня активність є важливим чинником професійного зростання педагога, його конкурентоспроможності й педагогічної майстерності. Особливого значення самоосвітня активність набуває в системі підвищення кваліфікації, яка у сучасних умовах переходить від формального накопичення годин до особистісно орієнтованої, компетентнісної та рефлексивної моделі професійного розвитку. Педагог сьогодні має вміти самостійно визначати освітні потреби, проектувати індивідуальну траєкторію розвитку, використовувати цифрові ресурси, наукові джерела й професійні спільноти для постійного вдосконалення. Тільки той педагог, який сам навчається протягом життя, здатен ефективно навчати здобувачів освіти жити в умовах постійних змін та численних викликів сучасного світу.

1. Самоосвітня активність педагога як філософсько-педагогічна категорія

Особистісний та професійний розвиток педагогів неможливий без самоосвіти. На значущій ролі самоосвіти наголошував Г. Сковорода, розглядаючи її потужним засобом саморозвитку та закликаючи кожного до самопізнання, духовного перевтілення у справжню, духовну людину. Самоосвіта, на його переконання, відрізняє людину від тварин і не дозволяє їй втратити свою людську сутність, а педагогу допомагає стати справжнім майстром своєї справи. К. Ушинський зауважував, що вчитель живе тільки до тих пір, доки вчиться, а зупинка у навчанні призведе до смерті вчителя. Глибокі думки про самоосвіту висловлював також В. Сухомлинський, він вважав, що вчитель повинен бути джерелом знань, щоб ними наповнювати учнів та підкреслював, що той повинен постійно займатись самонавчанням і духовним збагаченням. На його погляд, педагог має знати в десять, двадцять разів більше, ніж те, що подає на уроці, – лише тоді він зможе викликати в учнів справжній інтерес до навчання й прагнення до знань¹.

Як зазначено в Законі України «Про освіту»², інформальна освіта (самоосвіта) передбачає самоорганізоване здобуття особою певних компетентностей, зокрема під час повсякденної діяльності, пов'язаної з професійною, громадською або іншою діяльністю, родиною чи дозвіллям.

У педагогічному словнику термін «самоосвіта» трактується як «освіта, яка набувається в процесі самостійної роботи без проходження систематичного курсу навчання в стаціонарному навчальному закладі. Самоосвіта є невід'ємною частиною систематичного навчання в стаціонарних закладах, сприяючи поглибленню, розширенню і більш міцному засвоєнню знань»³.

К. Біленко, О. Солодова та С. Шара зазначають, що «самоосвіта педагога є провідної формою вдосконалення професійної компетентності, що полягає в засвоєнні, оновленні, поширенні й поглибленні знань, узагальненні досвіду шляхом цілеспрямованої, системної самоосвітньої роботи, спрямованої на саморозвиток та самовдосконалення особистості, задоволення власних інтересів і об'єктивних потреб закладу освіти. Для педагога це не лише спосіб тримати руку на пульсі новітніх методик, а й прояв внутрішньої мотивації

---

¹ Кіт Г.Г. Самоосвітня діяльність майбутнього вчителя початкових класів у процесі професійної підготовки. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Серія: Педагогічні науки*. 2025. Вип. 58. С. 88.

² Про освіту: Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 38-39, ст. 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 20.01.2026).

³ Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. С. 227.

до вдосконалення та реалізації творчого потенціалу. Самоосвіта допомагає глибше розуміти освітній процес, педагогіку, психологію, новітні тенденції та інновації»⁴.

Ю. Бандура вважає, що самоосвіта – «це по-справжньому вільний і водночас найбільш складний вид освітньої діяльності, оскільки пов'язаний із процедурами саморефлексії, самооцінки, самоідентифікації й виробленням умінь і навичок самостійно набувати актуальних знань і трансформувати їх у практичну діяльність»⁵. Метою самоосвіти, на переконання Ю. Бандури, є професійне та особистісне самовдосконалення, що дає можливість розвинути професійну компетентність, досягти високого загальнокультурного рівня, підвищити результативність педагогічної діяльності, досягти педагогічної майстерності й творчого ставлення до справи⁶.

Н. Носовець, О. Пискун та Т. Бойко стверджують, що «самоосвіта педагога – це особлива постійна діяльність учителя, завданнями якої є: удосконалення теоретичних знань і практичних вмінь, розвиток здібностей та професійно важливих особистісних якостей педагога; розвиток педагогічної творчості; оволодіння новими формами, методами, прийомами навчання і виховання; вивчення та впровадження у власну практику передового педагогічного досвіду, новітніх досягнень педагогічної, психологічної наук, педагогічних інновацій; удосконалення професійної майстерності»⁷.

Дослідниця Т. Хлебнікова зазначає, що самоосвіта є цілеспрямованим і певним чином організованим процесом придбання необхідних у професійній діяльності знань, «формування вмінь та навичок шляхом самостійних занять на робочому місці та / або поза нього». Вчена виокремлює також низку ознак наведеного визначення: самоосвіта повинна бути організовано і в цьому зв'язку постає необхідність створення певної системи; самоосвіта має розглядатися як процес, в якому ключове місце займають мотивація (самотивація) і використання технології здобуття навичок, знань та вмінь;

---

⁴ Біленко К. Р., Солодова О. М., Шара С. О. Самоосвіта як провідна форма вдосконалення педагогічної майстерності та професійної компетентності. *Актуальні питання розвитку науки та забезпечення якості освіти у XXI столітті: тези доповідей XLVIII Міжнародної наукової студентської конференції за підсумками науково-дослідних робіт студентів за 2024 рік* (м. Полтава, 10 квітня 2025 р.). Полтава: ПУЕТ. С. 532.

⁵ Бандура Ю. Б. Значення самоосвіти та саморозвитку для розвитку професійної компетентності викладачів іноземних мов у ВВНЗ. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2014. № 30. С. 13.

⁶ Там само. С. 14.

⁷ Носовець Н. М., Пискун О. М., Бойко Т. В. Самоосвітня діяльність майбутнього вчителя у процесі педагогічної практики. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка*. 2021. № 168(12). С. 236.

у зв'язку з тим, що самоосвіта це процес, який характеризується великим ступенем автономності, то фахівець, який займається нею, для того, щоб зробити цей процес ефективнішим, має активно спілкуватися з іншими людьми (підлеглими, колегами, керівниками тощо); організація та технології самоосвіти можуть забезпечити й фактично забезпечують певний рівень навичок, знань та вмінь⁸.

В. Жифарська наголошує, що самоосвіта педагогів – це органічна складова безперервної педагогічної освіти, в процесі якої суб'єкт та об'єкт освіти виступають в одній особі. Самоосвіта педагогів – це безперервний, особливим чином організований процес розвитку й збагачення сукупної культури педагога на основі сформованих в нього освітніх потреб. Це зумовлює особливу роль самоосвіти в системі післядипломної підготовки педагогів. На думку дослідниці, самоосвіта виступає підґрунтям безперервної освіти, поєднуючи етапи вищої та післядипломної підготовки, а також процеси підвищення кваліфікації в курсовий і міжкурсний періоди; саме самоосвітня діяльність є відправною точкою післядипломної освіти педагогів; самоосвіта тісно інтегрована з усіма підсистемами післядипломної освіти (підвищення кваліфікації, здобуття нової або спорідненої спеціальності, навчання в аспірантурі), входить до їхньої структури та визначає результативність функціонування кожної з них; самоосвіта має власну цінність як складник системи післядипломної освіти й за певних умов здатна частково або повністю замінювати окремі її елементи. Завдяки самоосвіті педагог може підвищувати кваліфікацію, опановувати нову чи споріднену спеціальність, здобувати науковий ступінь тощо⁹.

Таким чином, проаналізувавши визначення поняття «самоосвіта», можемо стверджувати, що самоосвіта є необхідним елементом педагогічної діяльності. Самоосвіта перестає бути додатковою формою підвищення кваліфікації, а перетворюється на внутрішню потребу особистості педагога, на спосіб його професійного й духовного саморозвитку. Відтак, у цьому контексті набуває важливості самоосвітня активність педагога. На нашу думку, самоосвітня активність педагога – це інтегративна якість його особистості, що поєднує мотивацію до саморозвитку, уміння самостійно здобувати й оновлювати знання, здатність планувати, реалізовувати освітню діяльність та рефлексивно

---

⁸ Хлебнікова Т. М. Самоосвітня діяльність як засіб розвитку особистості педагога. *Модернізація управління в контексті вимог Закону України «Про освіту»*: матеріали Всеукр. наук.-практ. онлайн-конф., Харків, 20 трав. 2020 р. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди; [за заг. ред. Р. І. Черновол-Ткаченко, О. І. Мармази, О. Є. Гречаник]. Харків: ХНПУ, 2020. Ч. 1. С. 370.

⁹ Жифарська В. Самоосвітня діяльність педагога як основа розвитку його професіоналізму. *Collection of Scientific Papers «ΑΙΟΓΟΣ»*. 2025. № 19. С. 300.

оцінювати її результати з метою особистісного й професійного вдосконалення.

Самоосвітня активність є складною філософсько-педагогічною категорією, яка інтегрує у собі світоглядні, мотиваційні й діяльнісні аспекти. Так, філософське осмислення самоосвітньої активності ґрунтується на ідеях гуманізму, екзистенціалізму й персоналізму, у межах яких особистість розглядається як активний творець власного буття. Це означає, що педагог не є пасивним виконавцем нормативних вимог, а він є активним суб'єктом професійної діяльності, який здатний самостійно визначати освітні цілі, засоби їх досягнення та відповідально оцінювати результати власного розвитку. Самоосвітня активність охоплює як процес засвоєння нової інформації, так і формування внутрішньої мотивації, рефлексивного мислення, потреби у професійному зростанні, відповідального ставлення до власної діяльності тощо.

Як педагогічна категорія самоосвітня активність має складну структуру, що включає мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісний та рефлексивний компоненти. Мотиваційно-ціннісний компонент пов'язаний із професійними потребами, установками, інтересом до саморозвитку та усвідомленням значущості освіти впродовж життя. Когнітивний компонент віддзеркалює систему знань, умінь та здатність до самостійного пошуку інформації. Діяльнісний компонент виявляється в умінні планувати, організовувати й реалізовувати самоосвітню діяльність. Рефлексивний компонент забезпечує осмислення власного досвіду, оцінку досягнень та корекцію подальших кроків професійного розвитку.

Глобальною метою самоосвітньої активності педагога є створення власної професійної «Я-концепції», яка віддзеркалює його педагогічне кредо. Самоосвітня активність включає науково-дослідницьку експериментальну роботу з тієї чи іншої проблеми; вивчення наукової, психологічної, педагогічної та методичної літератури; участь у колективних і групових формах методичної роботи освітнього закладу; вивчення педагогічного досвіду (безпосередньо – колег у закладі освіти, опосередковано – через літературу); практичну апробацію власних матеріалів¹⁰.

Вважаємо, що особливістю самоосвітньої активності педагога є її спрямованість не тільки на особистісне, але й на професійне вдосконалення, що безпосередньо впливає на якість освітнього процесу. Педагог, який активно займається самоосвітою, здатний інтегрувати інноваційні методики, критично переосмислювати

---

¹⁰ Жифарська В. Самоосвітня діяльність педагога як основа розвитку його професіоналізму. *Collection of Scientific Papers «ΛΟΓΟΣ»*. 2025. № 19. С. 303.

педагогічний досвід, гнучко реагувати на потреби здобувачів освіти й суспільства. У такий спосіб самоосвітня активність стає механізмом оновлення педагогічної практики та розвитку освітньої культури загалом.

Отже, самоосвітня активність педагога є необхідною умовою його особистісного й професійного розвитку. Самоосвітня активність – це складна філософсько-педагогічна категорія, що інтегрує світоглядні, мотиваційні, когнітивні, діяльнісні та рефлексивні компоненти. Вона ґрунтується на усвідомленні педагогом власної відповідальності за професійне зростання, здатності самостійно визначати цілі розвитку, добирати засоби їх досягнення та оцінювати результати. Як суб'єкт безперервної освіти, педагог у процесі самоосвітньої діяльності формує власну професійну «Я-концепцію», розвиває критичне мислення, потребу в інноваціях та готовність до постійного вдосконалення. Самоосвітня активність педагога є механізмом особистісного саморозвитку та важливим чинником підвищення якості освітнього процесу. Педагог, який активно займається самоосвітою, здатний інтегрувати сучасні методики, творчо переосмислювати досвід, гнучко реагувати на виклики суспільства й потреби здобувачів освіти.

2. Особливості самоосвітньої активності педагога в системі підвищення кваліфікації

Як уже було зазначено, самоосвітня активність педагога є одним з чинників його ефективного професійного зростання, що визначає здатність педагога самостійно реагувати на зміни в освітньому середовищі, інтегрувати інновації та будувати індивідуальну траєкторію розвитку. Самоосвітня активність педагога в системі підвищення кваліфікації характеризується низкою особливостей.

Насамперед слід зазначити, що однією з головних особливостей самоосвітньої активності педагога в системі підвищення кваліфікації є її творчий характер, адже з одного боку, вона сприяє особистісно-професійному саморозвитку, з іншого – «вимагає для власного самотворення методологічної функціональності особистості, системного науково-педагогічного мислення, володіння технікою рефлексивного самопізнання»¹¹.

Іншою важливою ознакою є усвідомлений та цілеспрямований характер самоосвітньої активності педагога. На відміну від стихійного навчання, самоосвіта у межах професійного розвитку передбачає чітке

---

¹¹ Кравцова Т.О., Краснощок І.П. Самоосвіта майбутнього педагога в процесі професійної підготовки. *Modern challenges to science and practice: the III International Scientific and Practical Conference* (January 24–26). Varna, Bulgaria, 2022. С. 372.

визначення освітніх потреб, постановку конкретних цілей та вибір адекватних засобів їх досягнення. Педагог аналізує власний рівень компетентності, визначає зони професійного зростання й відповідно планує самоосвітню діяльність, виявляючи при цьому значні вольові зусилля, високу ступінь самосвідомості й організованості.

Ще однією ознакою є інтеграція формальної, неформальної та інформальної освіти. У сучасній системі підвищення кваліфікації самоосвітня активність реалізується як через курси чи тренінги, так і через участь у професійних спільнотах, вебінарах, науково-методичних заходах, онлайн-платформах, роботу з цифровими ресурсами та обмін досвідом. Відтак, педагог виступає активним конструктором власного освітнього простору. За твердженням О. Самойленко, самоосвіта – це самостійне навчання, ключовими ознаками якого є автономність й незалежність від зовнішніх дій, яке відбувається шляхом навчання онлайн, спілкування з колегами, науковцями тощо, відвідування установ культури тощо. Вагому роль відіграє обмін життєвим і професійним досвідом та цікавою інформацією. О. Самойленко наголошує, що «будь-яке місце зустрічі, робоче місце, бібліотека можуть стати місцем освіти майбутнього викладача, якщо вони розвивають особистість чи створюють умови для її саморозвитку. До того ж самоосвіта гнучка у проявах (за місцем, часом, формами й методами, змістом навчання)»¹².

Важливою особливістю самоосвітньої активності педагога в системі підвищення кваліфікації є її зв'язок з професійною мобільністю та інноваційністю. У процесі підвищення кваліфікації педагог, який володіє високим рівнем самоосвітньої активності, здатний швидко адаптуватися до нових освітніх стандартів, технологій та методик. Самоосвіта стає механізмом оновлення педагогічної практики, сприяє розвитку креативності, гнучкості мислення та відкритості до змін.

Суттєвою особливістю є використання цифрових технологій. Сучасний педагог здійснює самоосвіту за допомогою онлайн-курсів, електронних бібліотек, освітніх платформ, професійних мереж, що розширює можливості доступу до знань та індивідуалізує процес підвищення кваліфікації. Цифрове середовище стимулює автономність педагога та сприяє формуванню культури безперервного навчання.

Окрім того, слід мати на увазі, що ефективною буде самоосвітня активність педагога в системі підвищення кваліфікації за дотримання

---

¹² Самойленко О. Інформальна освіта у системі особистісного та професійного розвитку дорослого. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки.* 2019. № 1 (157). С. 192.

певних умов, принципів та етапів. Так, самоосвітня активність педагога буде продуктивною за таких умов:

- у ході самоосвіти реалізується потреба особистості у власному розвитку;
- педагог уміє визначити свої сильні й слабкі сторони, володіє способами самоаналізу та самопізнання, є відкритим до змін;
- педагог володіє розвинутою здатністю до рефлексії (діяльності особистості, що скерована на усвідомлення власних почуттів, дій, аналіз цієї діяльності та формулювання висновків;
- програма професійного саморозвитку, самоосвіти вміщує можливості пошукової, дослідницької, творчої діяльності;
- педагог готовий до творчості;
- існує зв'язок особистісного й професійного розвитку та саморозвитку.

Погоджуємось з М. Кирилук у тому, що надзвичайно важливо, щоб самоосвіта для сучасних педагогів стала необхідністю, адже лише за такої умови вони досягають поставленої мети, творчо зростають, а головне бачать і розвивають здібності здобувачів освіти¹³.

Щодо принципів, то вслід за І. Вороною та О. Бугай¹⁴ вважаємо, що важливими є такі принципи самоосвітньої активності педагога в системі підвищення кваліфікації:

- 1) систематичність та послідовність самоосвіти шляхом упровадження індивідуальних, колективних і цільових методів самовдосконалення педагогів і контроль їх професійного зростання;
- 2) направленість самоосвіти на практичну діяльність педагога відповідно до реформування системи освіти, сучасних трансформацій суспільства, розвитку технологій тощо;
- 3) комплексність самоосвіти через врахування психолого-педагогічних аспектів освітньої діяльності, а саме: педагогічна рефлексія, освітній тайм-менеджмент, професійне вигорання.

На наш погляд, вищезазначений перелік доцільно доповнити ще кількома важливими принципами:

---

¹³ Кирилук М. В. Організація самоосвітньої діяльності вчителів у системі після-дипломної освіти. URL: http://www.dovkillya.org.ua/images/%D0%B7%D0%B1%D0%B8%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA_2014_03.pdf#page=186 (дата звернення: 20.01.2026).

¹⁴ Воронова І. І., Бугай О. А. Впровадження основних принципів самоосвіти. В кн. *Особливості формування компетентностей викладачів через їх самоосвіту*: зб. праць. Дніпро: Дніпровський міський базовий технікум зварювання та електроніки імені Є. О. Патона, 2018. С. 4–5.

– принцип інноваційності, що скеровує на виокремлення в освітньому просторі перспективних тенденцій та з'ясування шляхів їхнього освоєння;

– інтердисциплінарності, який спонукає до асиміляції професійних навичок і вмінь, характерних раніше для фахівців різних галузей;

– оперативності, згідно з яким педагог повинен мати можливість опанувати засадами певної компетентності в найкоротші терміни;

– принцип мобільності, який орієнтує на створення чи пропагування в освітньо-інформаційному середовищі освітнього закладу методичного й технічного забезпечення різних типів, що дозволило б успішно здійснювати самоосвіту «з будь-якої точки» – як більш підготовленому, так і менш досвідченому.

Стосовно етапів самоосвітньої активності педагога в системі підвищення кваліфікації, то науковці А. Кришталенко¹⁵, А. Павличенко¹⁶ та ін. підкреслюють, що ефективність самоосвіти педагогів значно зростає за умови поетапного планування. На переконання вчених, організація самоосвіти передбачає проходження кількох послідовних етапів:

перший етап – формування мотивації до самостійної роботи, зокрема аналіз власних професійних потреб та труднощів, визначення проблеми й мети діяльності, вибір індивідуальної теми, продумування послідовності майбутніх дій та прогнозування очікуваних результатів;

другий етап – опрацювання психолого-педагогічних та методичних джерел за обраною темою; ознайомлення з передовим педагогічним досвідом на місцевому, регіональному й загальнонаціональному рівнях; накопичення, відбір та критичний аналіз релевантних фактів;

третій етап – адаптація опрацьованого матеріалу до конкретного навчального середовища (особливостей здобувачів освіти, предмету); практичне впровадження обраних методів; моніторинг результатів та коригування освітніх стратегій. Самоосвіта продовжується за допомогою подальшого вивчення літератури й узагальнення власних напрацювань.

четвертий етап – педагог системно використовує напрацьований досвід та поширює його, тобто створює власні дидактичні матеріали,

---

¹⁵ Кришталенко А. С., Ревенко М. П., Савченко Д. Р., Савченко Л. Л. Самоосвіта й самовдосконалення як складові професійної компетентності педагога. *«Actual issues of the development of science and ensuring the quality of education»*: The 12th International scientific and practical conference (March 28–31, 2023) Florence, Italy. International Science Group, 2023. 231 с.

¹⁶ Павличенко А., Пашенко О., Медведовська Т., Вишньова В. Самоосвіта студентів закладів вищої освіти та її роль у процесі професійної підготовки фахівців в умовах цифровізації освіти. *Grail of Science*. 2023. № 24. С. 590–594.

сценарії позакласних заходів, розробки уроків та інші методичні продукти; проводить апробацію, корекцію та оцінювання їх результативності. Цей етап включає звітування на методичних об'єднаннях, проведення відкритих занять, майстер-класів тощо;

п'ятий етап – підсумковий аналіз роботи над темою самоосвіти, зокрема оформлення та презентація отриманих результатів, формулювання рекомендацій для колег, проведення моніторингу та анкетування, представлення напрацьованих матеріалів на засіданнях методичних об'єднань та педагогічних рад.

Т. Хлебнікова¹⁷ також зауважує, що за своєю структурою процес самоосвітньої активності педагогів у закладі освіти представляє собою кілька послідовних етапів, зміст яких пов'язаний з підготовкою, здійсненням та підбиттям підсумків діяльності. Дослідниця виокремлює такі етапи:

- 1) інформаційно-аналітичний;
- 2) прийняття управлінського рішення;
- 3) постановка цілей та прогнозування результатів щодо підвищення компетентності педагогів;
- 4) планування дій адміністрації щодо управління самоосвітньою діяльністю;
- 5) організація діяльності педагогів, їх професійного вдосконалення в процесі практичної діяльності;
- 6) регулювання і коригування проведеної роботи;
- 7) аналіз результатів управління процесом самоосвіти педагогів.

Так, інформаційно-аналітичний етап передбачає збирання та аналіз відомостей щодо підвищення компетентності педагогів і рівня їхньої професійної підготовки. Провідне місце на цьому етапі посідає діагностика професійних труднощів учителя, що забезпечує реалізацію особистісно орієнтованого підходу до формування концептуальних засад організації його самоосвітньої активності та участі в навчальних і установчих заходах. У межах цього етапу укладається індивідуальна картка педагога, аналізуються результати його роботи з само-вдосконалення, а також здійснюються тестування, опитування й анкетування з метою з'ясування особливостей організації самоосвіти, чинників, що її ускладнюють або, навпаки, стимулюють. Обізнаність адміністрації з проблемами, над якими працюють педагоги або щодо

---

¹⁷ Хлебнікова Т. М. Самоосвітня діяльність як засіб розвитку особистості педагога. *Модернізація управління в контексті вимог Закону України «Про освіту»*: матеріали Всеукр. наук.-практ. онлайн-конф., Харків, 20 трав. 2020 р. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди; [за заг. ред. Р. І. Черновол-Ткаченко, О. І. Мармази, О. Є. Гречаник]. Харків: ХНПУ, 2020. Ч. 1. С. 370–372.

яких вони потребують підтримки, дає змогу більш ефективно планувати, організовувати й контролювати процес їхньої самоосвітньої діяльності.

Наступним є етап ухвалення управлінського рішення щодо підвищення компетентності педагогів шляхом залучення їх до діяльності всіх ланок системи підвищення кваліфікації з урахуванням професійних запитів і потреб у фаховому вдосконаленні. На цьому етапі важливо актуалізувати, а для молодих учителів – представити основні форми підвищення кваліфікації та самоосвітньої діяльності. Паралельно вивчаються погляди педагогів на різні способи самоосвіти, що доцільно враховувати під час планування роботи з управління їхньою самоосвітньою діяльністю. Окрім того, з'ясовуються чинники та мотиви, які спонукають учителів до самоосвітньої активності.

Третій етап спрямований на визначення цілей і прогнозування результатів підвищення професійної компетентності педагогів, а також на з'ясування їхніх освітніх запитів і пріоритетних форм фахового зростання. У межах цього етапу формується модель результативної творчої діяльності окремого вчителя та педагогічного колективу загалом.

Четвертий етап передбачає планування управлінських дій адміністрації щодо організації та супроводу самоосвітньої діяльності. Розроблення перспективних і поточних планів доцільно здійснювати з урахуванням результатів попередніх років, прогнозування мети, завдань і провідних напрямів роботи з педагогічним колективом та окремими вчителями, а також із залученням громадських, наукових, методичних, культурних та інших установ. Важливим є узгодження запланованих заходів з органами управління освітою та закладами післядипломної педагогічної освіти.

П'ятий етап спрямований на організацію професійної діяльності педагогів та їхнє фахове зростання в процесі практичної роботи. Він охоплює координацію діяльності методичних кабінетів, методичної ради, методичних об'єднань і творчих груп, проведення семінарів з різних напрямів підвищення кваліфікації вчителів, а також розроблення змісту роботи творчих лабораторій з актуальних освітніх проблем і сучасних методик. Організаційний етап також передбачає створення необхідних матеріальних умов, підготовку науково-методичного забезпечення та формування мотивації до професійного розвитку. Його метою є залучення всього педагогічного колективу й кожного вчителя зокрема до творчої теоретико-практичної співпраці.

Шостий етап полягає в регулюванні та корекції здійсненої діяльності, а також в індивідуальній роботі з педагогами щодо розвитку їхньої професійної та громадянської свідомості. На цьому етапі проводиться

аналіз управління процесом самоосвіти вчителів, визначаються позитивні й проблемні аспекти організації методичних заходів та оцінюється їхня результативність. Встановлюється рівень досягнення поставлених цілей, а за підсумками аналізу окреслюються нові завдання щодо подальшого підвищення професійної компетентності педагога та перспектив його професійного й кар'єрного зростання.

Завершальний етап передбачає узагальнення результатів управління процесом самоосвітньої діяльності педагога, виявлення ефективних напрацювань і внесення коректив для усунення недоліків.

Отже, самоосвітня активність педагога в системі підвищення кваліфікації виступає ключовим чинником його професійного розвитку та успішної адаптації до сучасних освітніх змін. Вона має усвідомлений, творчий і цілеспрямований характер, інтегрує формальну, неформальну й інформальну освіту та активно спирається на цифрові технології. Ефективність самоосвіти забезпечується дотриманням відповідних умов, принципів і поетапної організації діяльності. Саме така системна й мотивована самоосвітня активність сприяє підвищенню професійної мобільності педагога, оновленню педагогічної практики та формуванню культури безперервного навчання.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дає можливість підсумувати, що самоосвітня активність педагога є важливим філософсько-педагогічним феноменом та необхідною умовою його особистісного й професійного розвитку в сучасному освітньому просторі. Самоосвітня активність має інтегративний характер і поєднує мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісний та рефлексивний компоненти. Вона ґрунтується на усвідомленні педагогом власної відповідальності за якість професійної діяльності, здатності самостійно визначати цілі розвитку, добирати засоби їх досягнення та оцінювати результати. Філософське осмислення самоосвіти розкриває педагога як творця власної професійної траєкторії, а педагогічний аспект акцентує на практичній реалізації знань, умінь і досвіду в освітньому процесі.

У системі підвищення кваліфікації самоосвітня активність набуває особливої значущості, адже забезпечує перехід від формального навчання до індивідуалізованої, компетентнісної та рефлексивної моделі професійного зростання. Вона характеризується творчим, усвідомленим і цілеспрямованим характером, інтеграцією формальної, неформальної та інформальної освіти, активним використанням цифрових технологій, орієнтацією на інноваційність і професійну мобільність. Ефективність самоосвітньої активності забезпечується

дотриманням певних умов, принципів і поетапної організації діяльності: наявністю внутрішньої мотивації до розвитку, здатністю до самоаналізу й рефлексії, готовністю до творчості, систематичністю, практичною спрямованістю, інноваційністю, мобільністю та інтердисциплінарністю. Поетапне планування самоосвіти дозволяє педагогу не лише накопичувати знання, а й трансформувати їх у власний педагогічний досвід і методичні продукти. Загалом виявлено, що самоосвітня активність педагога є не додатковим компонентом, а ядром сучасної системи підвищення кваліфікації. Вона є механізмом оновлення педагогічної практики, формування професійної «Я-концепції» вчителя та підвищення якості освітнього процесу. Педагог, який постійно навчається, здатний творчо переосмислювати досвід, гнучко реагувати на виклики суспільства й ефективно сприяти розвитку здобувачів освіти в умовах безперервних змін.

АНОТАЦІЯ

У статті розкрито самоосвітню активність педагога як філософсько-педагогічний феномен у системі підвищення кваліфікації. Актуальність дослідження зумовлена потребою модернізації професійної підготовки вчителя в умовах цифровізації, компетентнісного підходу та освітніх трансформацій. Проаналізовано сутність поняття «самоосвітня активність», її структурні компоненти та місце в системі післядипломної освіти. Охарактеризовано мотиваційні, когнітивні, діяльнісні й рефлексивні аспекти самоосвіти педагога. Визначено роль самоосвітньої діяльності як механізму безперервного професійного розвитку та індивідуалізації освітньої траєкторії вчителя. Узагальнено етапи управління процесом самоосвіти в закладі освіти. Обґрунтовано педагогічні умови ефективної реалізації самоосвітньої активності у системі підвищення кваліфікації. Результати дослідження підтверджують, що самоосвіта є ключовим чинником підвищення професійної компетентності та якості освітнього процесу.

Література

1. Бандура Ю. Б. Значення самоосвіти та саморозвитку для розвитку професійної компетентності викладачів іноземних мов у ВВНЗ. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2014. № 30. С. 12–15.

2. Біленко К. Р., Солодова О. М., Шара С. О. Самоосвіта як провідна форма вдосконалення педагогічної майстерності та професійної компетентності. *Актуальні питання розвитку науки та забезпечення якості освіти у XXI столітті: тези доповідей XLVIII Міжнародної*

наукової студентської конференції за підсумками науково-дослідних робіт студентів за 2024 рік (м. Полтава, 10 квітня 2025 р.). Полтава: ПУЕТ. С. 531–533.

3. Воронова І. І., Бугай О. А. Впровадження основних принципів самоосвіти. В кн. *Особливості формування компетентностей викладачів через їх самоосвіту*: зб. праць. Дніпро: Дніпровський міський базовий технікум зварювання та електроніки імені Є. О. Патона, 2018. С. 4–13.

4. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.

5. Жифарська В. Самоосвітня діяльність педагога як основа розвитку його професіоналізму. *Collection of Scientific Papers «ΛΟΓΟΣ»*. 2025. № 19. С. 297–304. DOI: <https://doi.org/10.36074/logos-28.11.2025.055>

6. Кирилюк М. В. Організація самоосвітньої діяльності вчителів у системі післядипломної освіти. URL: http://www.dovkillya.org.ua/images/%D0%B7%D0%B1%D0%B8%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA_2014_03.pdf#page=186 (дата звернення: 20.01.2026).

7. Кіт Г.Г. Самоосвітня діяльність майбутнього вчителя початкових класів у процесі професійної підготовки. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Серія: Педагогічні науки*. 2025. Вип. 58. С. 88–98. DOI: <https://doi.org/10.31376/2410-0897-2025-2-58-88-98>

8. Кравцова Т.О., Краснощок І.П. Самоосвіта майбутнього педагога в процесі професійної підготовки. *Modern challenges to science and practice: the III International Scientific and Practical Conference (January 24–26). Varna, Bulgaria, 2022*. С. 370–375.

9. Кришталенко А. С., Ревенко М. П., Савченко Д. Р., Савченко Л. Л. Самоосвіта й самовдосконалення як складові професійної компетентності педагога. *«Actual issues of the development of science and ensuring the quality of education»: The 12th International scientific and practical conference (March 28–31, 2023) Florence, Italy. International Science Group, 2023*. 231 с.

10. Носовець Н. М., Пискун О. М., Бойко Т. В. Самоосвітня діяльність майбутнього вчителя у процесі педагогічної практики. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка*. 2021. № 168(12). С. 235–241. DOI: 10.5281/zenodo.4769580

11. Павличенко А., Пащенко О., Медведовська Т., Вишньова В. Самоосвіта студентів закладів вищої освіти та її роль у процесі професійної підготовки фахівців в умовах цифровізації освіти. *Grail of Science*. 2023. № 24. С. 590–594.

12. Про освіту: Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2017, № 38-39, ст. 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 20.01.2026).

13. Самойленко О. Інформальна освіта у системі особистісного та професійного розвитку дорослого. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки*. 2019. № 1 (157). С. 188–194.

14. Хлебнікова Т. М. Самоосвітня діяльність як засіб розвитку особистості педагога. *Модернізація управління в контексті вимог Закону України «Про освіту»*: матеріали Всеукр. наук.-практ. онлайн-конф., Харків, 20 трав. 2020 р. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди; [за заг. ред. Р. І. Черновол-Ткаченко, О. І. Мармази, О. Є. Гречаник]. Харків: ХНПУ, 2020. Ч. 1. С. 368–373.

Information about the authors:

Zhukova Anna Robertivna,

Professor at the Department of Foreign Languages
and Military Translation

Hetman Petro Sahaidachny National Army Academy
32 Heroiv Maidanu str., Lviv, 79026, Ukraine

Skalska Svitlana Mykhailivna,

Head of the Social Sciences and Humanities Department Senior

Specialist, Methodologist

Automobile and Road Technical College,

Lviv Polytechnic National University

2 Lychakivska str., Lviv, 79001, Ukraine